

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з присудження ступеня доктора філософії
у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка
доктору філологічних наук, професору
МАРЧУК Людмилі Миколаївні

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора філологічних наук, професора,
професора кафедри української мови Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка
Коваленко Наталії Дмитрівни на дисертаційну роботу
Прокопів Лесі Миколаївни «Вербалізація контрарних міжособистісних
відносин в українській постмодерній картині світу», представлену на
здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 035 Філологія**

Актуальність теми дисертаційної роботи. Реферована дисертація присвячена розгляду вербалізації контрарних міжособистісних відносин у художніх текстах ХХІ ст. таких авторів: М. Матіос, Братів Капранових, Г. Вдовиченко, О. Слоньовської, І. Роздобудько, С. Пантюка, І. Карпи, Р. Іваничука, С. Жадана, М. Дочинця та ін. Звернення до цієї тематики вважаємо важливим для вивчення глибинної семантики тексту, репрезентованої мережею концептів, архетипів і базових опозицій, серед яких важливе місце посідає контрарність, що пов'язана з поняттям антиномій, які є тими полюсами, що створюють опозицію, дихотомічні концепти, антонімічні пари, а також демонструють асиметричний мовний дуалізм.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. У роботі Л.М. ПРОКОПІВ досліджено теоретичні засади,

специфіку, історію вивчення проблеми контрарності в мовній картині світу художнього персонажа, визначено сутнісну природу засобів і механізмів її омовлення; проаналізовано низку художніх текстів кінця початку ХХІ ст. з метою відбору засобів авторського мовлення й мовлення героїв, які виступають маркерами контрарності в мовних картинах світу; уточнено типологію міжособистісних відносин, що їх маркують вітчизняні автори проаналізованих текстів, систематизовано структурно, прагматично й семантично різноманітні засоби вербалізації контрарності, контрадикторності в художніх творах; окреслено шляхи взаємодії вербальних і невербальних маркерів контрарності із суміжними категоріями мови й мовлення в літературно-художньому дискурсі; визначено домінанти контрарності в авторському художньому мовленні початку ХХІ ст.

Дисертація Лесі Миколаївни є цілком самостійним дослідженням, органічно пов'язаним із науковою темою кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Прагматичні й синтагматичні аспекти дослідження української мови в синхронії та діяхронії» (номер державної реєстрації 0120U103177).

Наукова новизна одержаних результатів. Незаперечною є *наукова новизна* дисертації, яка мотивована спрямуванням дослідження, специфікою відібраного матеріалу та методикою його опрацювання, й полягає в тому, що в ній уперше описано функційний аспект дослідження контрарних відношень в українській постмодерній прозі; схарактеризовано ментальний аспект екстралінгвістичних чинників створення контрарності, контрадикторності в сучасній літературі.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження матимуть широке практичне застосування в лінгводидактиці, лексикографії, навчально-методичній роботі, зокрема їх можна ввести до навчальних програм із «Соціолінгвістики», «Лінгвопрагматики», «Мовленнєвої комунікації», «Лінгвістичного аналізу художнього тексту»,

«Лінгвокультурології», «Когнітивної лінгвістики», «Сучасної української літературної мови» (до розділів «Лексикологія», «Фразеологія», «Словотвір», «Морфологія», «Синтаксис», «Стилістика»), використати в розробці та впровадженні дисциплін із досліджуваної тематики, у написанні наукових праць.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Обґрунтованість дисертаційної праці підтверджує належна апробація її основних положень у 9 друкованих працях (3 статті – у наукових фахових виданнях України, 6 – в інших виданнях України).

Відсутність порушення академічної доброчесності. Аналіз тексту дисертації та запропонованих статей і тез свідчить про дотримання авторкою вимог академічної доброчесності.

Загальна оцінка дисертації. Окрім актуальності, наукової новизни, теоретичної і практичної цінності, значущість дисертаційної роботи визначають методи дослідження, які авторка застосувала системно й комплексно. Використана методика дослідження контрарних міжособистісних відносин дала змогу успішно вирішити низку поставлених завдань теоретичного й практичного спрямування.

Мета й завдання дослідження, які визначила дослідниця, передбачають використання процедур аналізу словникових дефініцій, фонетичного, лексичного, словотвірного, морфологічного, синтаксичного, фразеологічного, стилістичного аналізу. Для інвентаризації та опису зафіксованих одиниць використано описовий метод із прийомами кількісних підрахунків.

Дисертацію чітко структуровано: вона складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел і літератури (235 позицій), додатка (Список публікацій здобувачки за темою дисертації). Перед текстом подано анотації українською

й англійською мовами, список публікацій здобувача, зміст і список умовних позначень, використаних у дисертації. Повний обсяг роботи – 179 сторінок, основна частина дисертації становить 137 сторінок.

Вступ дисертації має традиційну структуру й відповідно до визначених вимог містить обґрунтування обраної теми, аргументування її актуальності, формулювання мети, завдань та методологічної основи дослідження, визначення об'єкта і предмета, окреслення матеріалу дослідження, наукової новизни, практичної цінності одержаних результатів; також подано відомості про апробацію результатів дослідження, структуру й обсяг.

У *першому розділі* «Концепція контрарної побудови мовної картини світу» авторка подає теоретичні засади категорійної ознаки контрарності в мові та філософії, описує мовну картину світу й спосіб її представлення, акцентуючи увагу на синергетичному аспекті антиномій і протиріч у мовній картині світу, розглядає аспекти взаємозв'язків, що виникають у мовних системах і як вони відображають складність та динамічність людського сприйняття світу. На думку дослідниці, мовна картина світу – це специфічний спосіб відображення реальності через мову. Це поняття містить у собі як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти, адже мова не просто віддзеркалює світ, але й активно його структурує, формуючи унікальні моделі сприйняття. У мовній картині світу антиномії і протиріччя поєднуються в таких концептах, як добро і зло, істина і неправда, життя і смерть, природа і культура. Леся Миколаївна зауважує, що в мовній картині світу існують два полюси, які є опозиціями. Художнє мовлення є сферою застосування активної мовної творчості, що проявляється в інтенсивному мовному розвитку та заглибленні в асиметричний мовний дуалізм. Ідея синтезу, взаємодоповнення протилежних тезисів у структурі антиномій мови є пріоритетною для сучасних досліджень у зазначеній галузі.

Другий розділ «Проблеми дослідження тексту та дискурсу з опозиційними компонентами» присвячено функціональним аспектам

дослідження контрарних відношень, систематизації екстралінгвістичних чинників вираження контрарності. У цьому ж розділі дисертантка описує методологічне підґрунтя аналізу та осмислення текстів художніх творів як засобів вербалізації протиріч у навколишньому світі.

У *третьому розділі* «Когнітивні основи мовної градації як вияву опозиційних відношень» авторка торкається проблем концептуалізації в лінгвістиці. На її думку, однією з проблем сучасної когнітивної лінгвістики є дослідження механізмів організації концептуальних структур свідомості, маніфестантами яких є одиниці природної мови та їхнє поєднання в мовленні, оскільки символні структури і процеси, що ними оперують, відіграють головну роль у формалізації мисленнєвої діяльності, а саме через мову відбувається пізнання довкілля. Формування категорій відбувається на базі певних структур знань – концептів, оскільки процеси категоризації та концептуалізації пов'язані між собою. Для того, щоб визначити зміст та об'єм категорії, необхідно, насамперед, виявити концепти, які лежать у її основі, їхню сукупність, концептуальні сфери, установити когнітивні моделі, які структурують ці сфери і категорію. У цьому ж розділі розглянуто метафоричні моделі створення опозицій через концептуальну категорію градації.

У *четвертому розділі* «Семантичний аспект філософських концептів як репрезентантів контрарних відношень» авторка описує філософські концепти контрарності: *душа* (жива душа – мертва душа; Божа душа – запродана душа; світла душа – темна душа; душа своя – душа чужа тощо). На думку дослідниці, концепт *душа* в мовній картині світу відіграє дуже важливу роль, що пов'язано з християнським світоглядом, а також із залишками язичницьких уявлень про світ, які органічно переплелися з християнськими. Також цей концепт пов'язаний із поняттям-ідеєю *воля, доля, добро і зло*. Важливими інструментами для вираження відмінностей та варіативності значень є семантичний аспект концептуальних контрарних пар. Зазначено,

що через використання ступенів порівняння, антонімів та синонімів створюється шкала контрастів, яка дозволяє не тільки чітко виражати протилежності, але й описувати їх з урахуванням різних рівнів інтенсивності чи значення. Ці засоби створюють динамічні мовні структури, що відображають складність мовної картини світу в її контекстуальній та змістовій багатогранності.

Кожний розділ дисертації завершується ґрунтовними і логічними висновками. Загальні висновки до роботи є вмотивованими, базуються на перевірених результатах, узгоджуються зі вступними положеннями.

Окреслені в дисертації завдання повністю виконано відповідно до теоретичних та методологічних принципів сучасної лінгвістики. Вважаємо, що мети досягнуто.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної праці.

1. Вважаємо, що значно посилило б роботу в емпіричній, практичній і статистичній площинах укладання картотеки фактичного матеріалу (лексем, фразем та ін.), а це відповідно дозволило б читачам зорієнтуватися в масштабах і майстерності використання засобів вербалізації контрарності, контрадикторності в художніх творах сучасних авторів.

2. У тексті дисертації немає чітких дефініцій прагматичної, текстотвірної та оцінної функцій, мовної картини світу персонажа художнього твору.

3. Вважаємо, що потребують уточнення в назві підпункти четвертого розділу таким чином, щоб вони відображали опозиційну природу досліджуваних концептів («Концепт душа», «Концепт воля», «Концепт доля»), як це сформульовано, наприклад, у підпункті 4.2. Концепти «добро-зло». Такий підхід забезпечив би логічну відповідність між назвою розділу та його структурними елементами.

4. У тексті (с. 57) є дублювання речення «У поетичному тексті натрапляємо на низку протиставлень: мир – бій, набожні християни –

безнадійні бандити, приспати – збудити. У поетичному тексті є низка протиставлень: мир – бій, набожні християни – безнадійні бандити, приспати – збудити».

Наші зауваження мають лише рекомендаційний та уточнювальний характер і жодним чином не впливають на високу оцінку наукового рівня представленої дисертації. Сподіваємося, виявлення таких дискусійних аспектів спонукатиме Лесю Миколаївну ПРОКОПІВ продовжити роботу над важливою й цікавою темою.

Оцінка відповідності дисертації встановленим вимогам. Отже, дисертація ПРОКОПІВ Лесі Миколаївни на тему «Вербалізація контрарних міжособистісних відносин в українській постмодерній картині світу» відповідає спеціальності 035 Філологія, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор, Леся Миколаївна ПРОКОПІВ, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Рецензент –

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка

Наталія КОВАЛЕНКО

